

Studenci kierunku nauczycielskiego wobec kryzysowej edukacji zdalnej

Students of the teaching faculty in the face of the crisis remote education

DOI 10.25951/12949

„Mistrz i uczeń muszą żyć w zastanej przez siebie rzeczywistości,
którą dziś tworzy także cyberprzestrzeń...”

Władysław Zaczyński

Wprowadzenie

Na temat edukacji w czasach pandemii koronawirusa COVID-19 napisano już wiele. Powstały obszerne raporty, monografie czy teksty naukowe ukazujące różne aspekty kształcenia w czasie, gdy „edukacja przyszłości w jednej chwili stała się edukacją teraźniejszości (...)” (Baron-Polańczyk, Warzocha 2022, s. 33). Empiria dotycząca kształcenia zdalnego koncentrowała się na uczniach, nauczycielach czy narzędziach cyfrowych umożliwiających kontynuację edukacji w warunkach odmiennych od dotychczasowych. Te jakże inne okoliczności wymusiły niejako na podmiotach w niej uczestniczących korzystanie z rozlicznych dobrodziejstw technologicznych dedykowanych edukacji, a kreujących zupełnie nowy proces nauczania-uczenia się. Po tym doświadczeniu trwającym prawie dwa lata można przypuszczać, że dziś kształcenie na odległość nie stanowi żadnych tajemnic. Jednak przypuszczenie to jest złudnym. Badacze wielu ośrodków akademickich kontynuują działania naukowe w zakresie tego wieloaspektowego zagadnienia, jakim jest edukacja zapośredniczona przez media cyfrowe, gdyż nadal wiele obszarów wymaga uwagi, refleksji, wyciągnięcia wniosków. Także autorzy niniejszego tekstu ponownie podjęli się realizacji badań, których celem było zdobycie wiedzy na temat doświadczania edukacji zdalnej przez studentów kierunku nauczycielskiego.

Edukacja zdalna w murach Alma Mater

W roku 2020 i 2021 niemal cały glob został dotknięty kryzysem epidemiologicznym na skutek szerzącego się wirusa SARS-CoV-2, ukazując wielopłaszczyznowe i niebezpieczne oblicze epidemii. Zaistniała sytuacja zmusiła ludzkość do wykorzystywania nowych technologii – na niespotykaną dotąd skalę i w wielu obszarach życia. Często tylko przy ich udziale można było realizować podstawowe aspekty życiowe. Zmianami, które nastąpiły w marcu 2020 roku, zostały dotknięte również placówki oświaty, w tym uczelnie wyższe, nakreślając odmienny od dotychczasowego ład edukacyjny. Realia, w których z dnia na dzień znalazły się wszystkie podmioty edukacji, wyznaczyły nowe wyzwania – towarzyszyły temu chaos i niepewność, wiele pytań pozostających bez odpowiedzi oraz niespotykane dotąd trudności potęgowane lękiem o niepewne jutro. W obliczu takiej rzeczywistości uczelnie wyższe zgodnie z rozporządzeniem Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego (2020) zawiesiły zajęcia dydaktyczne, tym samym realizując zobowiązanie kształcenia na odległość w okresie czasowego ograniczenia ich funkcjonowania. Zatem zgodnie z literą prawa „na skalę krajową rozpoczął się wielki proces transferowania tradycyjnej edukacji z trybu off-line do trybu on-line (...). Nadszedł czas, gdy nowe technologie stały się nieodzownym partnerem podmiotów uczestniczących w procesie kształcenia” (Winiarczyk, Warzocha 2021, s. 62). Ta jakże odmienna od dotychczasowej rzeczywistość edukacyjna sprawiła, że środowiska akademickie stanęły w obliczu sytuacji nietypowej i rozpoczął się proces mierzenia się z nową codziennością nakreślaną przez pandemię, której nie dało się przewidzieć nawet w najczarniejszych scenariuszach.

W murach Alma Mater miejsce realizowanej do tego czasu edukacji tradycyjnej zajęła edukacja on-line, stając się tym samym podstawowym nurtem nauczania, podczas gdy wcześniej stanowiła ona jedynie jego marginalną formę. Przed pandemią kształcenie zdalne na polskich uczelniach wyższych stosowano jako dodatkową formę edukacji bądź dopełnienie nauczania tradycyjnego (zob. Romaniuk 2019, s. 25–29; Małeńczyk, Gładysz 2019, s. 35–39). W sytuacji kryzysu epidemiologicznego ciągłość procesu kształcenia studentów stała się możliwa dzięki e-learningowi, a przy tym implementacji internetu oraz narzędzi cyfrowych, których w tamtym momencie zasoby uczelniane bezzwłocznie weryfikowano, gdyż bez odpowiedniego sprzętu i infrastruktury internetowej ta forma kształcenia nie może być realizowana (Szempruch 2022, s. 52). Jednym z większych problemów okazał się nie tyle deficyt urządzeń cyfrowych, choć on również występował, co bardziej brak

przygotowania metodycznego w zakresie przeniesienia zajęć tradycyjnych do świata wirtualnego oraz brak wystarczających kompetencji cyfrowych nauczycieli (Plebańska, Szyller, Sieńczewska 2020, s. 14), a także brak praktyki w kształceniu na odległość. Większość wykładowców, ale również studentów, jedynie z teorii znała zagadnienie edukacji zdalnej, którą wówczas wdrażano, a która – jak podaje Jacek Pyżalski – „musi być prowadzona z dużą pedagogiczną mądrością i rozważą” (2020, s. 25). Wdrożenie to jest procesem złożonym i wieloetapowym, uwzględniającym odpowiednie przygotowanie w dwu wzajemnie na siebie oddziałujących obszarach: technologicznym i kompetencyjnym (Ptaszek 2020, s. 33). Pandemia sprawiła, że ten wieloetapowy rozłożony w czasie proces wprowadzania e-learningu nie mógł być zrealizowanym, gdyż dydaktycy niemal natychmiastowo zostali zobligowani do przejścia z pracy bezpośredniej w murach uczelni, na tę realizowaną w wirtualnej sali wykładowej. Czas ten nie należał do łatwych. Nauczyciele bez żadnego praktycznego przygotowania do pracy na odległość, niemal po omacku starali się kontynuować proces kształcenia studentów. Wywołało to chaos, który z czasem ustępował, gdyż w ośrodkach akademickich rektorzy, dysponując pełną swobodą w administrowaniu edukacją zdalną w swoich placówkach, zaczęli wprowadzać rozwiązania umożliwiające i ułatwiające ciągłość procesu dydaktycznego. Ponadto MNiSW utworzyło centrum pomocy dla nauczających zdalnie oraz zarekomendowało działania mające na celu wspieranie wykładowców w tej formie edukacji. Obok rekomendacji zamieszczono także przykłady materiałów cyfrowych objętych wolną licencją lub przeniesionych do domeny publicznej. Otwarte Zasoby Edukacyjne przeznaczone dla uczelni miały być pomocne zarówno dla wykładowców, jak i studentów w zdobywaniu wiedzy i umiejętności. Znalazły się tam m.in. Cyfrowa Biblioteka Narodowa POLO-NA, Otwarte Zasoby czy Pomorska Biblioteka Cyfrowa. Ministerstwo wskazało również bezpłatną platformę edukacyjną służącą do zdalnego studiowania i uczenia się – NAVOICA, oraz aplikację wspierającą nauczanie przedmiotów ścisłych – e-nauczanie (MEiN, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rekomendacje-mnisw-dotyczace-ksztalcenia-zdalnego>).

Edukacja zdalna realizowana na uczelniach sprawiła, że wykładowcy (jak i studenci) uczestniczyli w ekspresowym kursie z obsługi narzędzi cyfrowych służących do kształcenia, co sprawiło, że z każdym kolejnym tygodniem adaptowali się do nowych warunków i zdobywali doświadczenie w skutecznej i efektywnej organizacji kształcenia na odległość, chociażby dzięki sprawniejszemu wykorzystywaniu aplikacji służących do tego celu, czy opanowaniu obsługi platform edukacyjnych stanowiących fundament zdalnej pracy

dydaktycznej. Pomocne było także korzystanie z doświadczenia w edukacji zdalnej większych ośrodków akademickich, tj. Uniwersytetu Warszawskiego czy Uniwersytetu Jagiellońskiego, który w pierwszych dniach wejścia w życie e-learningu zakomunikował, że oprócz pracy na oficjalnej platformie zdalnego nauczania – PEGAZ UJ – będzie również korzystał m.in. z Microsoft Teams'a oraz narzędzi społecznościowych, których możliwości – jak podaje Dorota Siemieniecka (2020, s. 178) – w polskiej praktyce edukacyjnej wciąż nie są w pełni wykorzystywane.

Pandemia sprawiła, że na wiele miesięcy edukacja zdalna stała się codzienną praktyką nauczycieli akademickich i studentów, tym samym urzeczywistniając ideę nauczania bez granic. Co więcej, wprowadzone na uczelniach wyższych kształcenie na odległość realizowało wyzwanie stawiane szkolnictwu wyższemu, a wyszczególnione w edycji *The NMC Horizon Report: 2012 Higher Education Edition* (2012). Był to czas szeroko pojętych innowacji w obszarze kształcenia, czego doświadczało około 93,138 tys. wykładowców oraz 1 230,3 tys. studentów (GUS 2019, s. 1–2), wśród których potrzeba edukacji w tym trudnym czasie pozostała, a nawet wzrosła, na skutek osłabienia innych aktywności (Czarkowski, Malinowski, Strzelec, Tanaś 2020, s. 9), których nie mieli możliwości realizować z powodu szerzącej się pandemii COVID-19.

Studenci – „nowe pokolenie”

Autorem tego określenia jest czołowy autorytet w dziedzinie wpływu technologii na biznes i społeczeństwo – Don Tapscott (2010), który uważa, że młodzi ludzie to „nowe pokolenie” stanowiące „nowy gatunek człowieka”. To generacja, której „świat w znacznej mierze jest światem mediów, multimediów, nowinek technologicznych, jest wirtualnym światem, którego można dotknąć, jest środowiskiem, w którym młodzi ludzie żyją na co dzień” (Warzocha, Winiarczyk 2019, s. 124).

Obecni studenci to w głównej mierze generacja „Z”, czyli osoby urodzone w latach 1995–2010 – to tzw. „postmilenials” czy pokolenie XD, C, @, IGen (iGeneracja). Nie pamiętają oni czasów sprzed internetu, a na co dzień towarzyszy im informatyzacja życia. Ich świat przesiąknięty jest mediami cyfrowymi oraz stale pojawiającymi się nowymi technologiami informacyjno-komunikacyjnymi (dalej: TIK). W takim świecie wzrastają od najmłodszych lat, co sprawia, że jest on dla nich naturalną przestrzenią komunikacyjną, informacyjną i edukacyjną (Winiarczyk, Warzocha 2020, s. 216) – jest przestrzenią życiową,

w której się urodzili i w której żyją, z pełnoprawnym aplikowaniem nowinek technologicznych niemal do każdego obszaru funkcjonowania. To pokolenie dość szczególne, dla którego globalna sieć jest powszechnym środowiskiem, w którym niejednokrotnie potrafią działać bardziej operatywnie niż w tym realnym (Rogozińska, Winiarczyk 2019, s. 13–14), stąd nie dziwi stwierdzenie Dona Tapscotta (2010), że „pokolenie sieci” znajduje wolność w domu, przed ekranem telefonu czy komputera.

Pokolenie to jest odmienne od wszystkich pozostałych. Jak podaje Jean Twenge (2019), dojrzewa wolniej i wyrasta na bardziej znerwicowane, choć jednocześnie bardziej tolerancyjne i bezpieczne. Władysław Paluchowski (2009, s. 12) wskazuje, że specyficznymi cechami studentów „pokolenia sieci” jest: innowacyjność, eksploracja, wysoka tolerancja, akceptacja religijna, rasowa, kulturowa, otwartość na doświadczenie i poczucie niezależności. Z kolei wspomniany już Don Tapscott (2010, s. 140) wymienia: wolność, dopasowywanie do własnych potrzeb, uważną obserwację, wiarygodność, współpracę, rozrywkę oraz szybkie tempo życia. Należy także dodać pokolenie to jest bardzo ambitne, skoncentrowane na własnej karierze zawodowej z czym, jak można przypuszczać, wiąże się coraz późniejsze podejmowanie decyzji o wejściu w trwałą związek i założenie rodziny, odracanie postanowienia urodzenia pierwszego i kolejnego dziecka, ale i opuszczenie domu rodzinnego, samodzielne zamieszkanie, prowadzenie własnego gospodarstwa domowego oraz podjęcie stabilnej pracy (Brzezińska, Kaczan, Piotrowski, Rękosiewicz 2011, s. 70).

Charakterystyczne dla „pokolenia sieci” jest uczenie się w całkowicie innym wymiarze niż dotychczas (Tapscott 2010). Na skutek permanentnego korzystania z nowoczesnych technologii oraz przebywania w przestrzeni cyfrowej drastycznie zmienił się sposób myślenia i uczenia się młodych osób, tym samym poszerzając możliwości ludzkiego mózgu (Prensky 2013). Dla młodych ludzi „Internet i kształcenie on-line jest naturalnym środowiskiem, źródłem relacji i informacji” (Paluchowski 2009, s. 12). W sieci spędzają około czterech godzin dziennie, przeznaczając ten czas na rozrywkę, relacje społeczne oraz kształcenie się (zob. Grabowska, Gwiazda 2019). Takiemu pokoleniu studentów przyszło uczestniczyć w edukacji na odległość z wykorzystaniem do tego celu dostępnych technologii cyfrowych. Choć ta generacja łatwo przyswaja nowinki technologiczne, to jednak, aby z powodzeniem partycypować w nauce zdalnej, musi dysponować odpowiednimi kompetencjami cyfrowymi, których posiadanie jest koniecznością „w dzisiejszym zmediatyzowanym świecie, gdy rzeczywistość stała się bardziej sieciowa

i medialna, a synergia nowych technologii i edukacji jest faktem” (Winiarczyk, Warzocha 2022, s. 42).

Postępujący z dnia na dzień rozwój technologiczny ma ogromne znaczenie zarówno w procesie nauczania, jak i uczenia się (Kwiatkowski 2018, s. 9), stąd potrzebą czasów jest posiadanie przez studentów określonych zdolności i przejawianie gotowości do wykonywania działań w charakteryzowanym zakresie. Niezbędne wydaje się dysponowanie przez nich bogatym wachlarzem umiejętności, do których należy m.in. obsługa urządzeń, aplikacji czy platform edukacyjnych, a szczególnie tych wykorzystywanych przez wykładowców. Istotne jest również korzystanie z wiarygodnych źródeł i zasobów on-line dedykowanych kształceniu oraz selekcja i weryfikacja treści zamieszczanych na stronach internetowych. Wymaga to szczególnej uwagi w czasach, gdy nastąpił „zalew informacji, w którym nie da się pływać ani nurkować (...)” (Bauman 2011), w czasach, gdy dezinformacja, clickbaity czy fake newsy stały się powszechną praktyką w sieci. Ponadto należy zaznaczyć, że uczestniczenie w edukacji zdalnej wymaga także od studentów pewnych predyspozycji w wymiarze społecznym czy psychologicznym: samodyscypliny, silnej woli kształcenia się, konsekwencji w działaniach, wytrwałości, odpowiedzialności czy efektywnej organizacji czasu przeznaczonego zarówno na naukę, jak i higienę umysłową, o której często zapomina się, a która ma znaczący wpływ na zdrowie oraz rezultaty uczenia się.

W kontekście powyższych rozważań jawi się szereg pytań, na które autorzy niniejszego tekstu poszukiwali odpowiedzi w przeprowadzonych badaniach. Analizę wyników zaprezentowano poniżej. Ciekawe wydało się to, jak studenci doświadczający kryzysowej edukacji zdalnej w chwili rozprzestrzeniania się pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 poradzi sobie z korzystaniem z technologii przeznaczonych do tej formy kształcenia, jak ocenili swoje umiejętności w tym zakresie, a także jakich wad i zalet dopatrzyli się w e-learningu? I w końcu, czy studenci należący do „pokolenia sieci” zdali egzamin ze zdobywania wiedzy i umiejętności za pośrednictwem nowych technologii? Choć jakże ważniejszą kwestią jest, jak wskazuje Maciej Tanaś, czy nauczyli się „(...) w tej przestrzeni być człowiekiem o sprawnym umyśle i rękach oraz otwartym na innych sercu” (2020, s. 31).

Badania własne – cel i metoda

Celem badań było poznanie opinii studentów na temat wykorzystywania nowych technologii w edukacji zdalnej realizowanej podczas pandemii COVID-19.

W prowadzonym postępowaniu badawczym mającym charakter ilościowo-jakościowy wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego, która według T. Pilcha jest „sposobem gromadzenia wiedzy o atrybutach strukturalnych i funkcjonalnych oraz dynamice zjawisk społecznych, opiniach i poglądach wybranych zbiorowości, nasileniu się i kierunkach rozwoju określonych zjawisk i wszelkich innych zjawiskach instytucjonalnie niezlokalizowanych – posiadających znaczenie wychowawcze – w oparciu o specjalnie dobraną grupę reprezentującą populację generalną, w której badane zjawisko występuje” (2001, s. 80). W obrębie sondażu diagnostycznego dane empiryczne gromadzono za pomocą indywidualnej anonimowej ankiety skierowanej do studentów kierunku nauczycielskiego. Narzędzie skonstruowali autorzy tekstu na potrzeby niniejszych badań. Kwestionariusz zawierał 28 pytań mających postać zarówno zamkniętych, jak i otwartych, wśród których występowało pytanie dotyczące wad i zalet edukacji zdalnej. Ankietę rozesłano studentom drogą elektroniczną z wykorzystaniem narzędzi Google.

Dobór próby do badań miał charakter celowy i posłużył do typowania kierunku kształcenia respondentów uczestniczących w badaniach, a związanego z wczesną edukacją dziecka.

Badania wykonano w roku akademickim 2021/2022 w wybranych ośrodkach akademickich, co miało umożliwić szersze spojrzenie na analizowane zjawisko. W badaniach wzięło udział 445 studentów kształcących się na kierunkach nauczycielskich – głównie w formie stacjonarnej (338 osób – 76,0%). Respondenci uczęszczali na jednolite studia magisterskie, gdzie najwięcej z nich było na drugim (291 osób – 65,4%) i trzecim (114 osób – 25,6%) roku studiów.

W grupie badanych przeważały kobiety – aż 431 (96,8%), natomiast ankietowanych mężczyzn było tylko 14 (3,2%). Tak znacząca różnica była podyktowana faktem, że kierunki na których realizowano badania są związane z wczesną edukacją dziecka i cieszą się zainteresowaniem głównie kobiet.

Analiza wyników badań własnych

Nowe technologie stały się nieodłącznym elementem współczesnego społeczeństwa. W sposób szczególny swoje zastosowanie znalazły podczas kształcenia zdalnego w okresie, kiedy pandemia COVID-19 nakreśliła konieczność realizacji e-learningu. Studenci będący jego podmiotem uczestniczyli w zajęciach w wirtualnej sali wykładowej, w której często korzystali z e-informacji przekazywanych przez e-nauczyciela będącego przewodnikiem po świecie wiedzy. Ta nowa sytuacja

sprawiła, że na dłuższy czas codzienną praktyką studentów stało się korzystanie z TIK w toku kształcenia akademickiego. Interesujące zatem wydaje się to, jakie podstawowe narzędzia wykorzystywali studenci podczas edukacji zdalnej (tab. 1).

Tabela 1. Narzędzia wykorzystywane przez studentów podczas edukacji zdalnej

Wykorzystywane narzędzia podczas edukacji zdalnej	Wartość ogółem	
	N	%
Laptop	369	82,9
Smartfon	49	11,0
Komputer stacjonarny	19	4,3
Tablet	5	1,1
Netbook	3	0,7
Razem	445	100

Źródło: badania własne

Zdecydowana większość badanych zadeklarowała, że do kształcenia zdalnego wykorzystuje laptop (82,9%), następnie studenci wskazali smartfon (11,0%), jednak był on narzędziem pracy znacznie mniejszej grupy respondentów. Oba narzędzia ze względu na swoją mobilność pozwalają na korzystanie z nich w dowolnym miejscu, co zostało potwierdzone w pytaniu otwartym, gdzie badani zauważyli możliwość uczestniczenia w zajęciach np. z pracy czy samochodu. Z kolei z urządzenia stacjonarnego, jakim jest komputer, korzystały w większości osoby (4,3%), które wskazały na pozytywny wymiar edukacji zdalnej z uwagi na możliwość przebywania w czasie zajęć akademickich w domu, z rodziną i np. sprawowanie opieki nad swoimi dziećmi.

W prowadzonych badaniach zapytano studentów, czy posiadali problemy techniczne związane z obsługą narzędzi wykorzystywanych w edukacji zdalnej. Najwięcej z nich stwierdziło, że raczej nie miało takich trudności (58,0%). Podobnie jak przy wykorzystywaniu platform edukacyjnych stosowanych przez nauczycieli akademickich do realizacji zajęć (53,0%).

W dalszej kolejności poproszono studentów o wskazanie celu wykorzystywania TIK w toku kształcenia zdalnego.

Tabela 2. Cel wykorzystywania TIK przez studentów podczas kształcenia zdalnego

Wykorzystywanie TIK podczas kształcenia zdalnego	Wartość ogółem	
	N	%
Pozyskiwanie dodatkowych materiałów do nauki z internetu	138	31,0
Przygotowanie materiałów multimedialnych na zajęcia	112	25,2
Komunikacja z nauczycielami akademickimi przez internet	96	21,6
Wysyłanie drogą elektroniczną nauczycielom akademickim prac cząstkowych/zaliczeniowych	65	14,6
Tworzenie lub edytowanie dokumentów	33	7,4
Inne	1	0,2
Razem	445	100

Źródło: badania własne

W opinii badanych studentów TIK w czasie trwającej edukacji zdalnej najczęściej były wykorzystywane do pozyskiwania dodatkowych materiałów do nauki z internetu (31,0%). Następnie respondenci wskazali na przygotowanie materiałów multimedialnych na zajęcia (25,2%). Warto zwrócić uwagę na fakt, iż w dobie komunikacji wirtualnej badani jedynie w 21,6% przypadków wybierali taką formę nawiązywania kontaktu z nauczycielami akademickimi. Być może podyktowane to było wykorzystywaniem tego typu rozwiązania tylko w sytuacjach niezbędnych, gdyż i tak, jak wskazali, wysyłali wykładowcom zaliczenia prac cząstkowych drogą elektroniczną, co było jednoczesną komunikacją z nimi (14,4%).

Wraz z pandemiczną rzeczywistością nastał czas edukacji realizowanej przy udziale technologii cyfrowych, który wymagał od podmiotów w niej uczestniczących określonej wiedzy i umiejętności w obsłudze technologii. W związku z powyższym, w prowadzonym postępowaniu badawczym poproszono studentów o dokonanie samooceny w zakresie wiedzy i umiejętności korzystania z TIK przed wprowadzeniem edukacji zdalnej oraz po jej zakończeniu.

Jak dowodzą zgromadzone wyniki badań, najwięcej studentów w subiektywnej ocenie wskazało na posiadanie raczej wysokiej (51,0%) wiedzy i umiejętności w zakresie stosowania nowych technologii przed doświadczaniem

kształcenia zdalnego. Natomiast po jego zakończeniu wzrosła liczba studentów oceniających się na wskazanym poziomie (65,8%). Dowodzi to, że praktyka w korzystaniu z technologii używanej w edukacji zdalnej przyczyniła się do wzrostu wiedzy i umiejętności w charakteryzowanym zakresie.

Otrzymane w toku postępowania badawczego wyniki wykorzystano w narzędziu SPSS, aby sprawdzić poziom korelacji występujący pomiędzy wybranymi zmiennymi (tab. 3). Pod uwagę wzięto płeć, miejsce zamieszkania, formę i rodzaj kształcenia, które zestawiono ze stałym łączem internetowym oraz stałym dostępem do TIK (laptop, komputer, tablet) jako narzędziami niezbędnymi w realizacji procesu kształcenia w formie zdalnej.

Tabela 3. Korelacje pomiędzy zależnymi w danych statystycznych opracowanych w programie SPSS

		Płeć	Miejsce zamieszkania	Rodzaj kształcenia	Forma kształcenia	Czy ma Pan/i w domu dostęp do stałego łącza internetowego?	Czy ma Pan/i w domu stały dostęp do TIK?
Płeć	Korelacja Pearsona	1	,090	,210**	,019	,007	-,029
	Istotność (dwustronna)		,058	,000	,688	,890	,535
	N	445	445	445	445	445	444
Miejsce zamieszkania	Korelacja Pearsona	,090	1	,053	,084	-,080	-,026
	Istotność (dwustronna)	,058		,266	,076	,093	,587
	N	445	445	445	445	445	444
Rodzaj kształcenia	Korelacja Pearsona	,210**	,053	1	,287**	,134**	-,035
	Istotność (dwustronna)	,000	,266		,000	,004	,466
	N	445	445	445	445	445	444

Forma kształcenia	Korelacja Pearsona	,019	,084	,287**	1	,026	,024
	Istotność (dwustronna)	,688	,076	,000		,591	,608
	N	445	445	445	445	445	444
Czy ma Pan/i w domu dostęp do stałego łącza internetowego?	Korelacja Pearsona	,007	-,080	,134**	,026	1	,106*
	Istotność (dwustronna)	,890	,093	,004	,591		,025
	N	445	445	445	445	445	444
Czy ma Pan/i w domu stały dostęp do TIK?	Korelacja Pearsona	-,029	-,026	-,035	,024	,106*	1
	Istotność (dwustronna)	,535	,587	,466	,608	,025	
	N	444	444	444	444	444	444

Źródło: badania własne

** Korelacja istotna na poziomie 0,01 (dwustronnie)

* Korelacja istotna na poziomie 0,05 (dwustronnie)

Jak prezentują dane zamieszczone w tabeli 3, płeć, miejsce zamieszkania, forma i rodzaj kształcenia nie mają istotnego znaczenia w zakresie dostępu do stałego łącza internetowego oraz stałego dostępu do TIK. Nie występuje istotna zależność statystyczna pomiędzy wskazanymi zmiennymi. Żadna z powyższych zmiennych nie wpływa na możliwość dostępu do internetu i narzędzi cyfrowych umożliwiających udział w procesie kształcenia w formie zdalnej. Oznacza to, że poddani badaniu studenci w takim samym stopniu mają dostęp zarówno do internetu, jak i nowych technologii – bez względu na płeć, miejsce zamieszkania czy poziom i formę kształcenia – co sprawia, że szanse na uczestnictwo w edukacji zdalnej były wyrównane dla każdego studenta.

Prowadzone wśród studentów kierunków pedagogicznych badania dążyły do uzyskania odpowiedzi na pytanie dotyczące zalet i wad kształcenia zdalnego. Wszystkie udzielone odpowiedzi związane z pozytywnym aspektem tej formy kształcenia sklasyfikowano i wyłoniono następujące kategorie:

- oszczędność czasu i pieniędzy,
- udział w zajęciach z dowolnego miejsca,
- weryfikacja informacji.

Uczestniczący w badaniu studenci zwracali szczególną uwagę na to, iż nie muszą codziennie wcześniej wstawać i dojeżdżać na uczelnię, aby uczestniczyć w zajęciach, co pozwoliło im zaoszczędzić zarówno czas, jak i pieniądze – 465 odpowiedzi¹.

„Brak konieczności dojazdu na zajęcia szczególnie dla osób, które mieszkają daleko od uczelni, więcej czasu spędzonego z rodziną, mniej czasu spędzonego na dojazdy na uczelnię”, „nie tracę czasu na dojazdy i tym samym oszczędzam pieniądze: czuję się dużo bardziej komfortowo na zajęciach będąc przed ekranem, jestem bardziej skupiona i mam więcej czasu na naukę, co przekłada się również na lepsze stopnie”.

Ważnym dla studentów aspektem była także możliwość uczestniczenia w zajęciach i wykonywania przy tym innych obowiązków (np. wynikających z posiadania rodziny) – 77 osób.

„Elastyczność godzinowa, można być na dwóch spotkaniach na raz, można zaopiekować się domem, więcej czasu dla siebie i do nauki, nie trzeba się przebierać”, „nie trzeba wychodzić z domu, można pracować i jednocześnie uczestniczyć w zajęciach”, „możliwość uczestnictwa w zajęciach bez wychodzenia z domu, możliwość uczestnictwa w zajęciach praktycznie w każdym miejscu, w którym się znajdujemy, większa mobilność, wyższa frekwencja na zajęciach”, „możliwość późniejszego wstawania, nie ma problemu z dojazdem na uczelnię, możliwość uczestnictwa w zajęciach w różnych miejscach np. będąc w szpitalu, większa swoboda, łatwy i szybki dostęp do różnych źródeł wiedzy, możliwość uczestnictwa w zajęciach pomimo choroby”.

Kolejną zaletą edukacji zdalnej, wskazaną przez studentów, była możliwość na bieżąco wyszukiwania w internecie wiedzy przekazywanej przez nauczycieli. Jeśli studenci nie rozumieli czegoś, np. jakiegoś słowa czy zagadnienia, mogli w czasie rzeczywistym, równoległe do zajęć znaleźć wyjaśnienie, posiłkując się siecią – 21 osób.

„Różnorodne formy przedstawiania materiałów są bardzo ciekawe. Łatwy dostęp do różnych źródeł wiedzy”, „w każdej chwili mogę wpisać w swoją przeglądarkę pojęcie, które nie jest dla mnie zrozumiałe w danej chwili”, „szybki dostęp do informacji z różnych źródeł internetowych, książki pdf, czasopism itp.”.

Studenci wskazali również negatywne strony kształcenia zdalnego, które skategoryzowano w sposób następujący:

¹ Różnica w stosunku do ogólnej liczby badanych wynika z możliwości wskazania więcej niż jednej odpowiedzi.

- brak bezpośredniego kontaktu,
- problemy zdrowotne,
- problemy techniczne.

Najwięcej badanych, bo aż 430 zadeklarowało, że podstawowym problemem w edukacji zdalnej jest brak bezpośredniego kontaktu z prowadzącym zajęcia i pozostałymi osobami z grupy (por. Narul Laili, Nashir 2021, s. 659–697).

„Nie mam bezpośredniego kontaktu z wykładowcami i koleżankami, zajęcia w formie tradycyjnej są pod tym względem zdecydowanie lepsze”, „brak bezpośredniego kontaktu z nauczycielem, przyjaciółmi z grupy”, „brak relacji student-wykładowca oraz student-student”.

Z kolei 79 respondentów wskazało wśród wad edukacji zdalnej na pojawiające się problemy zdrowotne wynikające z długiego przebywania przed ekranem komputera czy laptopa.

„Zbyt długi czas spędzam przed laptopem, przez co narażam swój wzrok oraz kręgosłup na duży wysiłek”, „podczas zdalnego nauczania jestem zmuszona siedzieć przed komputerem prawie codziennie ponad 10 godzin. Wynika to z uczestnictwa w zajęciach, następnie przygotowywania się do nich czy opracowywania materiałów, które mają być gotowe na następne ćwiczenia. Kręgosłup oraz oczy niestety na tym cierpią”, „zbyt dużo czasu spędzam przed ekranem komputera, co powoduje u mnie złe samopoczucie i dużo większe zmęczenie oraz zniechęcenie do nauki”.

Kolejną negatywną stroną e-learningu były pojawiające się problemy techniczne wynikające z posiadania nieodpowiedniego sprzętu, np. starszego modelu laptopa czy słabego łącza internetowego, co powodowało przerwy w uczestniczeniu w zajęciach – 27 osób.

„Problemy z internetem. Brak możliwości swobodnej wypowiedzi, gdy Internet słabo działa i słychać szumy”, „delikatny stres związany z obawą przed dobrym funkcjonowaniem Internetu i technologii (chodzi o to, aby wszystko w miarę sprawnie działało, zwłaszcza na egzaminach)”, „wykluczenie studentów z powodu mniejszych funduszy wpływających na słabszy internet, brak lub gorszy sprzęt w porównaniu do reszty osób z grupy”, „stres spowodowany tym, czy podczas zajęć a głównie pisania kolokwium, sprzęt nie zawiedzie”.

Podsumowanie

W świecie cechującym się ekspansją technologiczną oraz bogactwem narzędzi cyfrowych, koniecznością stało się posiadanie kompetencji umożliwiających swobodną obsługę tych narzędzi. Wykorzystanie nowych technologii w edukacji szkoły wyższej – kwestia dziś kluczowa – wymaga od podmiotów w niej uczestniczących dysponowania odpowiednim potencjałem w tym zakresie. Szczególnie w realizowaniu edukacji zdalnej, której fundamentem są technologie cyfrowe. Wiedza i umiejętności korzystania z nich są elementarne zarówno dla studentów, jak i nauczycieli akademickich. Jednak dla młodej generacji, jaką stanowią studenci na co dzień funkcjonujący w świecie oplecionym siecią komputerów, przepełnionym mediami, multimediami, obsługa narzędzi cyfrowych i platform edukacyjnych w toku kształcenia na odległość nie stanowiła większego problemu, czego dowodzą zrealizowane badania. Większość badanych nie miała trudności technicznych w korzystaniu z cyfrowych narzędzi, co z kolei było potwierdzeniem wysokiej samooceny studentów w zakresie posiadanych kompetencji cyfrowych.

Przeniesienie procesu edukacji do trybu on-line za pośrednictwem nowych mediów – stanowiące dla większości studentów novum – determinowało szereg implikacji, wśród których znajdowały się zarówno pozytywne, jak i negatywne aspekty takiej formy kształcenia, choć w opinii badanych, więcej było tych pierwszych. E-learning był atrakcyjny dla studentów, ponieważ zniknęła konieczność porannego wstawania i dojazdu na uczelnię, dzięki czemu można było zaoszczędzić czas i środki finansowe. Można też było na bieżąco, w trakcie zajęć wyszukiwać w internecie niezrozumiałe zagadnienia. Z kolei wśród negatywnych stron wymieniano brak bezpośredniego kontaktu z wykładowcami i osobami z grupy czy zbyt długi czas przebywania przed monitorem laptopa, smartfona czy komputera.

Młode pokolenie studentów wychowanych z technologiami i na technologiach pokazuje – a czas pandemii jeszcze wyraźniej to podkreślił – iż korzystanie przez nauczycieli akademickich z technologii informacyjnych jest konstytutywną cechą współczesności i powinno stanowić jej naturalną część. Nie ma podstaw do obaw przed implementowaniem narzędzi cyfrowych do procesu kształcenia. Pandemiczna rzeczywistość sprawiła, że dotychczasowa forma edukacji i wiele tradycji akademickich zostało przekształconych, zmienionych, jednak nowe realia pokazały, że status quo uniwersytetu może zostać przeorganizowane, a życie akademickie może toczyć się w cyberprzestrzeni społecznej, w której studenci odnajdują się i która jest dla nich naturalnym środowiskiem.

Pamiętać jednak należy, że tradycyjna forma i bezpośredni kontakt w relacjach mistrz–uczeń nigdy nie powinny w całości zostać wyparte przez technologiczne rozwiązania stworzone dla systemu edukacyjnego.

Czas pandemii potwierdził, że jednym z wyzwań współczesnej edukacji stała się konieczność rezygnacji z tego, co jest nam znane i przyzwyczajania się do tego, czego jeszcze nie znamy, zaś słowa Kevina Kelly’ego (2017, s. 383) stały się prorocze: zmierzamy w stronę świata, w którym nową normalnością stanie się to, co dziś nieprawdopodobne. Jednak czy w tej nadchodzącej, a dziś nieprawdopodobnej przyszłości poradzą sobie studenci – pokaże czas, choć można zakładać, że tak jak w chwili pandemii i edukacji realizowanej w oparciu o technologie cyfrowe, zdadzą egzamin z wyzwań, jakie postawi przed nimi nowy cyberświat, który nieuchronnie nadchodzi.

BIBLIOGRAFIA

- Baron-Polańczyk E., Warzocha T. (2022), *Edukacja zdalna- organizacyjny kontekst kształcenia w pandemii*, w: E. Perzycka, E. Baron-Polańczyk, M. Gliniecka, W. Lib (red.), *Dzienniki z pandemii. Autorefleksje nauczycieli akademickich i studentów w kontekście edukacji zdalnej w Polsce*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, s. 33.
- Bauman Z. (2011), *44 listy ze świata płynnej nowoczesności*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Brzezińska A., Kaczan R., Piotrowski K., Rękosiewicz M. (2011), *Odroczona dorosłość: fakt czy artefakt?*, „Nauka”, nr 4.
- Czarkowski J.J., Malinowski M., Strzelec M., Tanaś M. (2020), *Słowo wstępne*, w: J.J. Czarkowski, M. Malinowski, M. Strzelec, M. Tanaś (red.), *Zdalne kształcenie akademickie dorosłych w czasie pandemii*, Warszawa: DiG, s. 9.
- GUS (2019), *Szkolnictwo wyższe w roku akademickim 2018/2019*, Warszawa, s. 1–2; <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/edukacja/edukacja/szkolnictwo-wyzsze-w-roku-akademickim-20182019-wyniki-wstepne,8,6.html> (data dostępu: 11.08.2023).
- Grabowska M., Gwiazda M. (2019), *Młodzież 2018*, Warszawa: CBOS, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii.
- Kelly K. (2017), *Nieuniknione. Jak nowe technologie zmieniają naszą przyszłość*, Wydawnictwo: Poltext.
- Kwiatkowski S.M. (2018), *Wstęp*, w: S.M. Kwiatkowski (red.), *Kompetencje przyszłości*, Warszawa: Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji, Narodowa Agencja Programu Erasmus+, s. 9.

- Maleńczuk I., Gładysz B. (2019), *Academic E-learning in Poland Results of a Diagnostic Survey*, „International Journal of Research in E-learning IJREL”, 5 (1), s. 35–59.
- Ministerstwo Edukacji i Nauki, *Rekomendacje MNiSW dotyczące kształcenia zdalnego*, <https://www.gov.pl/web/edukacja-i-nauka/rekomendacje-mnisw-dotyczace-ksztalcenia-zdalnego> (data dostępu: 21.09.2023).
- Narul Laili R., Nashir M. (2021), *Higher Education Students' Perception on Online Learning during Covid-19 Pandemic*, „Educatif Jurnal Ilmu Pendidikan”, vol. 3 (3), s. 659–697.
- Paluchowski W.J. (2009), *Czym jest Internet?*, w: W.J. Paluchowski (red.), *Internet a psychologia. Możliwości i zagrożenia*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe PWN, s. 12.
- Pilch T., Bauman T. (2001), *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak, s. 80.
- Plebańska M., Szyller A., Sieńczewska M. (2020), *Raport – edukacja zdalna w czasach Covid-19. Raport z badania, czerwiec 2020*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski, s. 14.
- Prensky M., *Digital natives, digital immigrants*, www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Natives,%20Digital%20Immigrants%20-%20Part1.pdf (data dostępu: 2.10.2023).
- Ptaszek G. (2020), *Przygotowanie oraz realizacja edukacji zdalnej: sprzęt, metody, kompetencje cyfrowe*, w: G. Ptaszek, G.D. Stunża, J. Pyżalski, M. Dębski, M. Bigaj, *Edukacja zdalna: co stało się z uczniami, ich rodzicami i nauczycielami?* Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, s. 33.
- Pyżalski, J. (2020), *Co jest obecnie ważne, a co mniej w działaniach szkół i nauczycieli?* w: J. Pyżalski (red.), *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*, Warszawa: EduAkcja, s. 25.
- Rogozińska K., Winiarczyk A. (2019), *Multimedialne przedszkole*, Kielce: Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego.
- Romaniuk M.W. (2019), *E-learning in College on the Example of Academy of Special Education*, „International Journal of Electronics and Telecommunications”, 2015/61 (1), s. 25–29.
- Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 11 marca 2020 r. w sprawie czasowego ograniczenia funkcjonowania niektórych podmiotów systemu szkolnictwa wyższego i nauki w związku z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, Dziennik Ustaw 2020 r., poz. 405.
- Siemieniecka D. (2020), *Narzędzia społecznościowe w nauczaniu – wskazania do praktyki edukacyjnej w sytuacji koronawirusa COVID-19 – raport z badań pilotażowych*, w: Czarkowski, M. Malinowski, M. Strzelec, M. Tanaś (red.), *Zdalne kształcenie akademickie dorosłych w czasie pandemii*, Warszawa: DiG, s. 177–178.

- Szempruch J. (2022), *Relacje społeczne nauczycieli z rodzicami w czasie pandemii COVID-19*, „Wychowanie w Rodzinie”, t. XXVI (1/2022), s. 52.
- Tanaś M. (2020), *O potrzebie pedagogicznych pytań o technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji – zadanie współczesnej polityki edukacyjnej*, w: M. Tanaś (red.), *Technologie informacyjno-komunikacyjne w edukacji. 10 pytań do ludzi nauki*, Warszawa: Wydawnictwo DIG, s. 31.
- Tapscott D. (2010), *Cyfrowa dorosłość: Jak pokolenie sieci zmienia nasz świat*, Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne.
- The NMC Horizon Report: 2012 Higher Education Edition*, www.nmc.org/pdf/2012-horizon-report-HE.pdf, s. 4 (data dostępu: 16.09.2023).
- Twenge J.M. (2019), *iGen*, Wydawnictwo: Smak Słowa.
- Warzocha T., Winiarczyk A. (2019), *Jeszcze wybór czy już konieczność wykorzystywania przez nauczycieli TIK w edukacji? – opinie studentów kierunków nauczycielskich Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i Uniwersytetu Rzeszowskiego*, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne”, t. 33, s. 124.
- Winiarczyk A., Warzocha T. (2020), *Akademicki proces kształcenia kandydatów na nauczycieli w zakresie stosowania TIK w edukacji w świetle badań studentów Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach i Uniwersytetu Rzeszowskiego*, „Studia Pedagogiczne. Problemy społeczne, edukacyjne i artystyczne”, t. 35, s. 216.
- Winiarczyk A., Warzocha T. (2021), *Edukacja zdalna w czasach pandemii COVID-19*, „Forum Oświatowe”, 33 (1), s. 61–76.
- Winiarczyk A., Warzocha T. (2022), *Nowe technologie w eduk@cji. Przygotowanie akademickie przyszłych nauczycieli w zakresie wykorzystywania TIK*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Zaczyński W.P. (2018), *Warunki zaistnienia interpersonalnej relacji mistrz-uczeń*, w: M. Tanaś, S. Galanciak (red.), *Cyberprzestrzeń. Mistrz. Edukacja. Mistrz i uczeń w cyberprzestrzeni*, Kraków: Oficyna Wydawnicza Impuls, s. 31.

STRESZCZENIE

Na skutek pandemii koronawirusa COVID-19 w murach Alma Mater miejsce edukacji tradycyjnej zajęła edukacja on-line, której doświadczało około 1 230,3 tys. studentów, którzy kontynuowali naukę, wykorzystując technologię cyfrową. Był to czas innowacji, gdyż wcześniej edukacja zdalna studentom oraz wykładowcom była znana głównie z teorii. W związku z powyższym ciekawe wydało się m.in.: jak studenci w chwili pandemii poradzi sobie z korzystaniem z technologii przeznaczonych edukacji zdalnej, jak ocenili swoje umiejętności w tym zakresie, jakich wad i zalet dopatrzili się w tej formie kształcenia? Na te oraz inne pytania za pośrednictwem elek-

tronicznej ankiety (Google) odpowiedziało 445 studentów. Zgromadzony materiał empiryczny poddano analizie ilościowej i jakościowej. Uzyskane dane wskazują, że w edukacji zdalnej studenci upatrują więcej zalet, zaś obsługa narzędzi cyfrowych, platform edukacyjnych podczas kształcenia na odległość nie stanowiła dla nich większego problemu, co z kolei było potwierdzeniem ich wysokiej samooceny w zakresie posiadanych kompetencji cyfrowych.

SŁOWA KLUCZOWE: edukacja zdalna, technologie informacyjno-komunikacyjne, nauczyciel, uczeń/student

SUMMARY

As a result of the COVID-19 coronavirus pandemic, the place of the traditional education within the walls of Alma Mater was replaced by the online education, which was experienced by approximately 1,230.3 thousand students who continued their education using the digital technology. It was a time of the innovation, as the remote education was known to the students and the lecturers mainly from the theory. In connection with the above, it seemed interesting, among the others: how did students manage to use technologies for the remote education during the pandemic, how did they assess their skills in this area, and what advantages and disadvantages did they see in this form of education? These and other questions were answered by 445 students via an electronic survey (Google). The collected empirical material was subjected to the quantitative and qualitative analysis. The obtained data indicate that students see more advantages in the remote education, and the use of the digital tools and the educational platforms the during distance learning was not a major problem for them, which in turn confirmed their high self-esteem in terms of their digital competences.

KEYWORDS: distance education, information and communication technologies, teacher, student

TOMASZ WARZOCHA – Uniwersytet Rzeszowski
ANNA WINIARCZYK – Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach

Pedagogika / Pedagogy

Przysłano do redakcji / Received: 2023-10-20

Data akceptacji do publikacji / Accepted: 15.12.2023